

ՍԱԼՈՆԻԿՅԱՆ «ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹՅՈՒՆ» ԿՈՄԻՏԵԻ
ԵՎ ՍԻՈՆԻՋՄԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՁ

Երիտթուրքական առաջին կազմակերպությունը 1889 թ. Ստամբուլում Ֆրանսիական բուրժուական հեղափոխության ազդեցությամբ ստեղծված «Միություն և առաջադիմություն» անունով գաղտնի կոմիտեն էր: Այն ստեղծվել է Կ. Պոլսի ռազմաբժշկական ուսումնարանի սան Իբրահիմ Թեմոյի և նրա կողմակիցներ Սեհմեդ Ուեշիդի, Աբդալլահ Ջեդեթի և Իսահակ Սուկուտիի նախաձեռնությամբ: Շուտով այս կոմիտեի հիմնադիրներն ու անդամները բացահայտվում են և հալածվում Օսմանյան կայսրության տարածքում, ինչի պատճառով էլ փախչում են արտասահման և այսուհետև շարունակում ու զարգացնում իրենց գործունեությունը՝ մեծացնելով երիտթուրքական կազմակերպությունների թիվը: Երիտթուրքական «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեի նպատակն էր՝ տապալել արքայի համիդյան վարչակարգը և վերահռչակել Սահմանադրությունը: Երիտթուրքերը ցանկանում էին նաև Օսմանյան կայսրությունը զերծ պահել արտասահմանյան միջամտությունից: Այլ կերպ ասած՝ երիտթուրքերը ցանկանում էին փրկել Օսմանյան կայսրությունը՝ փլուզումից գործող վարչակարգը տապալելու միջոցով:

1902 թ. Փարիզում գումարված օսմանյան ընդդիմադիրների առաջին խորհրդածրոյովից հետո երիտթուրքական շարժումը մասնատվում է, և անկում է նկատվում նրա գործունեության մեջ ընդհանրապես: Սակայն ոգեշնչվելով ռուսական և իրանական հեղափոխություններից՝ արդեն 1905-1906 թթ. երիտթուրքական շարժումը ակտիվանում է, բայց այս անգամ՝ արդեն Օսմանյան կայսրության սահմաններից ներս: Այսպես, 1906 թ. Սալոնիկում ստեղծվում է «Օսմանյան ազատության կոմիտե» անվանումով գաղտնի կազմակերպությունը: Այս կազմակերպության նպատակը առանձնապես չէր տարբերվում «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեի նպատակներից. պայքարել արտասահմանյան միջամտությամբ և գործող

¹ St' u Ramsaur E. E., The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908, London, 1958, p. 14, Петросян Ю. А., Младотурецкое движение (вторая половина XIX-начало XX в.), М., 1971, с. 165-166, Миллер А. Ф., Османская империя (султанская Турция), М., 1946, с. 26, Миллер А. Ф., Турция: Актуальные проблемы новой и новейшей истории, М., 1983, с. 280:

Եվրոնապետական վարչակարգի դեմ: Սալոնիկյան կոմիտեի ստեղծու-
թյան հետո հիմնվում են երիտթուրքական շարժումը ղեկավարող
կենտրոններ և՛ Փարիզում, և՛ Սալոնիկում: 1907 թ. երկար բանակ-
լծությունների արդյունքում այս երկու կոմիտեները միավորվում են
«Սիիություն և Առաջադիմության օսմանյան կոմիտե» անվանումով
կազմակերպության մեջ, որը հետագայում անվանվում է «Սիիություն
և առաջադիմություն»: Այս կազմակերպության արտասահման-
այան կենտրոնը Փարիզն էր, ներքինը՝ Սակեդոնիայի գլխավոր քա-
ղաք Սալոնիկը¹: Ֆրանսիացի աշխարհաքաղաքագետ Ժ. Անսելը
թգրում է. «Սալոնիկը, որ բախենորոգումների կենտրոն էր, դարձել էր
ըղավաղությունների կենտրոն, մասոնական բազմաթիվ օթյակներով
հիրեական այս քաղաքն է տվել Սիոնի վերականգնման գաղափա-
ղը»²: Իսկ Սիոնի վերականգնման գաղափարը ոչ այլ ինչ էր, եթե ոչ
Ֆրեական հարցի լուծումը, հետևաբար՝ և քաղաքական սիոնիզմի
թգրիսնդիրը:

Նշենք, որ Սակեդոնիան դե յուրե գտնվում էր Օսմանյան կայս-
րության կազմում, սակայն ըստ էության այն ավելի շատ եվրոպա-
կան տարածք էր, քան թուրքական: Սակեդոնիայի եվրոպականաց-
մանը մեծապես նպաստում էր այն, որ հիմնականում այստեղ էին
գտնվում ֆրանկոմասոնական (Ազատ որմնադիրների) ժողովարան-
ները: Եվ քանի որ մասոնական ժողովարանները եվրոպական կա-
ռույցներ էին և գործում էին եվրոպացիների աջակցությամբ, ապա
պարզ է դառնում այս շրջանի եվրոպականացման պատճառը: Այս-
պես, երիտթուրքական կազմակերպությունները գործում էին եվրո-
պական երկրներում, բնական է, որ մասոնական ժողովարանները
կապող օղակ էին դրսի երիտթուրքերի և Օսմանյան կայսրության
միջև: Այս հանգամանքը հնարավորություն է ընձեռում, որ 1908 թ.,
երբ տեղի ունեցավ երիտթուրքական հեղաշրջումը, երիտթուրքա-
կան գաղափարախոսությունը լայն տարածում ունենար Սակեդո-
նիայում:

Նշենք նաև, որ մասոնական ժողովարանները, որպես կանոն,
գաղտնի կազմակերպություններ էին, և դրանց գործունեության մա-
սին մանրամասները ևս գաղտնի էին պահվում: Երիտթուրքերին այդ
գաղտնիությունը ձեռնտու էր, և դա նրանց օգնում էր հիմնականում
նրանով, որ հավաքներ ու ժողովներ կազմակերպելու հնարավո-

¹ St'iu Шнилькова В. А., Младотурецкая революция 1908-1909 гг., М., 1977, с. 78-81:

² St'iu Ance! J., Manuel historique de la Question d'Orient (1792-1925), Paris, 1926, p. 222.

րություն էր տալիս լրտեսներով լեցուն արդուլիամիդյան վարչակարգի շրջանում:

Երիտթուրքական կազմակերպությունների և մասոնական օթյակների նմանության, համագործակցության ու մասոնականությունից ազդվելու մասին հիշատակում է պատաբան է. Ռամազորը, նշելով, որ «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեի առաջնորդներից թեմոն վերոհիշյալ կոմիտեի ստեղծումից մեկ տարի առաջ, այսինքն՝ 1888 թ. լինում է Բրինդիզիում և Նեապոլում, այցելում է մասոնական ժողովարան և ուսումնասիրում իտալական պատմության մեջ Կարթոնարիի դերն ու նշանակությունը, իսկ ավելի ուշ, երբ արդեն որոշում է զաղտնի կազմակերպություն ստեղծել Թուրքիայում, մեծապես օգտվում է դրանից¹: Սա թերևս այս երկու կազմակերպությունների նմանության, իսկ հետագայում էլ արդեն դրանց համագործակցության պատճառներից է:

Այստեղ հետաքրքրական է այն հանգամանքը, որ Օսմանյան կայսրության ֆրանկոմասոնական օթյակներին մեծապես օժանդակում և անդամակցում էին հրեաները՝ հիմնականում դեոնմեները (մահմեդականություն ընդունած հրեաները): Հրեաները Սալոնիկ էին եկել հիմնականում 15-րդ դարում: Դա պայմանավորված էր 1492 թ. Իսպանիայի տիրակալներ Ֆերդինանդի և Իզաբելլայի կողմից հրեաներին Իսպանիայից վտարելու մասին տրված հատուկ եղիկտով: Իսպանիայից արքայազնների զգալի մասը գալիս է Թուրքիա, իսկ Օսմանյան կայսրության սուլթան Բայազիդ 2-րդը (1481-1512 թթ.) մի եվրոպացու հետ ունեցած զրույցի ժամանակ մասնավորեցնում է. «Նրա համար եք դուք Ֆերդինանդին համարում իմաստուն թագավոր, որ քիչ ջանքեր չգործադրեց, որ քայքայի իր երկիրը և հարստացնի մերը»²: Փաստորեն, Օսմանյան կայսրության սուլթանը հրեաներին օգտակար տարր է համարում իր երկրի համար և նպաստում, որ վերջիններս հաստատվեն Թուրքիայում:

Հրեաների՝ Օսմանյան կայսրություն գալու պատճառներից մեկն էլ այն էր, որ նրանք վերջապես «տուն վերադառնալու» հնարավորություն էին ստացել: Հրեաների պատմական հայրենիք Իսրայելը՝ այդժամյան Պաղեստինը, գտնվում էր Օսմանյան կայսրության տարածքում, հետևաբար և Օսմանյան Թուրքիա գաղթելը հրեաների, Պաղեստին վերադառնալու առաջին քայլն էր: Ըստ Ջ. Կիրակոսյանի, Օսմանյան կայսրության «հրեաների մեծ մասը իտալական

¹ Տե՛ս Ramsaur E. E., նշվ. աշխ., p. 15:

² Տե՛ս Фадеева И., Статус еврейских общин в Османской империи <http://www.lecham.ru/ARHIV/151/osman.htm>

քաղաքացիություն ուներ, օգտվում էր կապիտուլիացիոն պայմանագրերից և ենթակա չէր սուլթանի օրենքներին... Այս հրեաներն էլ կազմում են «Միություն և առաջադիմություն կոմիտեի հիմնական փոքրիկը»¹: Հասկանալով, որ Օսմանյան կայսրությունում իրենք սավելի բարձր դիրքի կհասնեին մահմեդականություն ընդունելով, յոթնամեքեն զնացին նաև դրան: Բայց և այնպես, Ասլոնիկի բոլոր յոթնամեքեն չէին մահմեդականություն ընդունել:

Այսպիսով՝ Օսմանյան կայսրության հրեաները, հատկապես մահմեդականություն ընդունածներն, արդեն սերտ կապերի մեջ էին մասնական օթյակների հետ և մաս էին կազմում համաշխարհային լիգիտիմի: Նրանք իրենց ազգային դատի արդար լուծումը կապում էին Օսմանյան կայսրությունում իշխանափոխության հետ, հետևաբար պետք է շահագրգռված լինեին այդ իշխանափոխությանը և անգամ իրենք էլ կազմակերպեցին այն կամ էլ նպաստեցին իշխանափոխության արագացմանը: Իսկ տվյալ պահին Օսմանյան կայսրությունում իշխանափոխությունը հնարավոր էր միայն հեղափոխության միջոցով:

Քաղաքական սիոնիզմը, որ առաջացել էր դեռևս 19-րդ դարում, ուներ մեկ հիմնական նպատակ. սկզբի համար ստեղծել հրեական Ազգային օջախ, իսկ հետագայում նաև հրեական պետություն: Այս նպատակն իրականացնելու համար սկզբնական շրջանում յոթնամեքեն պաշտպանում էին իշխանությունների վարած քաղաքականությունը, ի տարբերություն հայերի, որոնք արդեն հույսները կապել էին Արևմուտքի և Ռուսաստանի մարդասիրական միջամտության հետ: Հետևաբար և թուրքերի համար ավելի հանդուրժելի ու նաև ինչ-որ տեղ համակրելի էին հրեաները, քան՝ հայերը:

Սակայն հրեաների այս քաղաքականությունը (իշխանամետ) հրեական հարցի լուծման հետ կապված լուրջ արդյունք չբերեց, և լիբերալներս փոխեցին իրենց քաղաքական մարտավարությունը՝ անցնելով ընդդիմության շարքերը, կազմակերպեցին ու նպաստեցին «Միություն և առաջադիմության» սալոնիկյան կոմիտեի առաջացմանն ու հետագա բուռն զարգացմանը:

Մի շարք հեղինակներ անդրադառնալով այս կոմիտեի գործունեությանը՝ այն հաճախ համարում են մասոնական, երբեմն էլ՝ որեական՝ կոմիտեում ու նրա ղեկավար կազմում եղած մեծ թվով որեաների ու մասոնների առկայության պատճառով: Իսկ պատմա-

Կիրակոսյան Ջ., Երիտթուրքերը պատմության դատաստանի առաջ (19-րդ դարի 90-ական թթ.- 1914), գիրք 1, Ե., 1982, էջ 237:
Steu Pernot M., La question Turque, Paris, p.176.

բան, հասարակական գործիչ Պ. Հեպեսը երիտթուրքական «Միություն և Առաջադիմություն» կոմիտեն անվանում է հիմնականում՝ հրեա-մասոնական կազմակերպություն, որի բոլոր ղեկավարները ղեկնումներ էին¹:

Այս նույն հարցին է անդրադարձել ամերիկացի պատմաբան Ջ. Մ. Բերկնեսը. «Հայտնի փաստ է, որ Ասլոնիկի կոմիտեն ստեղծվել է (formed) մասոնական հովանավորությամբ, որին օգնել են հրեաներն ու ղեկնումները կամ թուրքիայի կրիպտո-հրեաները, որի շտաբ-բնակարանը Ասլոնիկում է և որը, անգամ Աբդուլ Համիդի իշխանության տակ (կազմակերպությունը) ուներ մասոնական կառուցվածք»²: Բերկնեսը նաև անդրադարձել է այն հարցին, որ երիտթուրքական հեղաշրջումը ֆինանսավորում էին հրեա սիոնիստները:

«Միություն և Առաջադիմություն» կոմիտեի և հրեաների միջև եղած կապի մասին ամենաարժեքավոր տեղեկությունը տալիս է Կ. Պոլսում Մեծ Բրիտանիայի դեսպան Ջ. Լոութերը: Նա 1910 թ. խիստ զաղտնի նամակ է ուղղում Մեծ Բրիտանիայի արտաքին գործերի նախարար Զ. Հարդինգին: Իր այս նամակում Լոութերը պնդում է, որ երիտթուրքական շարժումը ղեկավարվում է ֆրանկոմասոնական մուսլիմ կողմից: Մասնավորապես նա նշում է է. Կարասուին, Ջավիդ բեյին, Թալաաթին, Ռեզմի բեյին, Հիլմի փաշային և այլն³:

Է. Կարասուն, դեռևս 1904 թ. նամակով դիմել է սուլթան Աբդուլ Համիդ 2-րդին, խնդրելով Ռուսական կայսրությունում տեղի ունեցող իրադարձությունները հաշվի առնելով⁴, հրեաներին Պաղեստին գաղթելու իրավունք տալ: Կարասուն չի դադարեցրեցնում իր գործունեությունն այն բանից հետո, երբ սուլթանը մերժում է նրա առաջարկը, իսկ արդեն 1908 թ. անձամբ սուլթանին գահընկեց լինելու հրովարտակը ներկայացնողներից էր: Նա նաև Բալկաններում ղեկավարել է թուրքական հակահետախուզությունը, իսկ արդեն Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին նրա վերահսկողության տակ էր գտնվում Օսմանյան կայսրության պարենի ողջ պահուստը: Նա սալոնիկցի հրեա մասոն էր, Օսմանյան խորհրդա-

¹ Hapess P., La dernier baldou «Grand Soir» ou «La republique Univereselle», 1957, p. 18.

² Bjerknes C. J., The Jewish genocide of Armenian Christians, 2007, p. 4.

www.honestmediatoday.com/books_available_online.htm

³ St'u Kedourie E., Young Turks, Freemasons and Jews, Middle Eastern Studies vol. 7, Janvary, 1971, N 1, London, pp. 89-104.

⁴ Խոսքը Ռուսական կայսրության տարածքում տեղի ունեցող հրեական հետապնդումների մասին է, որոնք պարբերաբար ուղեկցվում էին նրանց դեմ կազմակերպված պայթյուններով:

րանի անդամ, «Վերածնված Մակեդոնիա» օթյակի հիմնադիրը, որն էլ սերտ կապերի մեջ էր իտալական ֆրանկոմասոնականության հետ¹: Կարասուի մասին խոսելիս՝ Գ. Սարգսյանցը ևս նշում է, որ երիտթուրքական շարժման հիմնադիրը նաև «Բնայ Բրիտ»-ի² իտալական անդամ է. Կարասուն էր: Այս օթյակն երիտթուրքերի կնիքն էր, երիտթուրքական շարժման բոլոր մասնակիցները նրա անդամներն էին»³, հետևաբար և Կարասուն էլ երիտթուրքական հեղաշրջման հիմնական կազմակերպիչներից է:

Լոուքերը ևս իր նամակում խոսում է Կարասուի մասին: Նա ևս մեկ անգամ հաստատում է, որ Կարասուն Ալյունիկի հրեա մասոն էր, ով Օսմանյան պառլամենտի անդամ էր դարձել: Նա հիմնել էր «Մակեդոնիա Ռիզորտա» օթյակը, որը սերտ կապերի մեջ էր իտալական ֆրանկոմասոնության հետ: Նա նաև աշխատում է այն ուղղությամբ, որ երիտթուրքերի քաղաքական ու ռազմական գործիչներին մասոնականությանը հաղորդակից դարձնի⁴: Այն բանից հետո, երբ «Միություն և Առաջադիմություն» կոմիտեն հեղաշրջումից հետո տեղափոխվում է Կ. Պոլիս, պարզ է դառնում, որ նրա շատ անդամներ ֆրանկոմասոն էր: Այդ ժամանակից սկսած Կարասուն սկսում է մեծ դեր խաղալ նաև Բալկանյան կոմիտեի վրա:

Վերը նշված նամակում Լոուքերը անդրադարձել է մի շարք փաստերի, որոնք առնչվում էին սիոնիզմի և երիտթուրքական հեղաշրջման հարաբերություններին: Այսպես, նա ևս մեկ անգամ հաստատում է, որ հրեաները կաթող էին օգնել իրենց խելքով, եվրոպական մամուլի վրա ունեցած իրենց ազդեցությամբ և ֆինանսապես⁵: Սա ևս մեկ անգամ հաստատում է այն տեսակետը, որ սիոնիստներն երիտթուրքերին ֆինանսավորել են հեղաշրջում կազմակերպելու գործում: Սակայն հրեաների կողմից աջակցությունն երիտթուրքերին ուներ իր պատճառներն ու նպատակները: Նախ՝ այն, որ հրեաներին անհրաժեշտ էր պահպանել իրենց բացարձակ տիրապետությունն երիտթուրքական խորհուրդներում, որպեսզի հնարավորություն ունենային իրականացնել իրենց խորայնական նպատակները: Բայց հրեաների աջակցությունն երիտթուրքերին չէր սահմանափակվում միայն ֆինանսական օգնությամբ:

¹ St'u Hogales de P., Четыре года под полумесяцем, М., 2006, с. 5, Саркисянц Г., Геноцид армян (организаторы и исполнители), Ер., 2009, с. 10-11 :

² Հրեական միջազգային կազմակերպություն, որը ստեղծվել է 1843 թ. Նյու Յորքում Գերմանիայից գաղթած հրեաների կողմից:

³ Саркисянц Г., նշվ. աշխ., էջ 10-11:

⁴ St'u Kedourie E., նշվ. աշխ., էջ 94:

⁵ St'u նույն տեղում, էջ 100:

Երիտթուրքերի և սիոնիստ-հրեաների համագործակցությանն է անդրադարձել Լիբանանում և Միրիայում ճանաչված փաստաբան, հասարակական գործիչ, հրապարակախոս Գ. Տերտերյանը: Նա պնդում է, որ երիտթուրքական շարժման առաջնորդներն ու կազմակերպիչները հրեաներն էին: Տերտերյանը «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեն համարում է «սիոնական շարժման ձեռնասյուն»՝ հիմնված, կազմակերպված, ֆինանսավորված և կողմնորոշված Մակեդոնիայի սիոնական-մասոնական օթյակների կողմից»¹: Իր խոսքերը հիմնավորելու համար Տերտերյանը վկայակոչում է Սալոնիկի «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեի հիմնադիր քառյակին (Էնվեր, Թալեթ, Ջավիդ և Ջեմալ), որոնցից Էնվերը, Թալեթը, Ջավիդը հրեա-սիոնիստներ և Սալոնիկի մասոնական օթյակների ղեկավարներն էին ²:

Այս վարկածի կողմնակիցներից էր նաև անգլիացի պատմաբան Սեթոն-Ուոսթոնը, որը պնդում էր, թե «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեն ո'չ թուրքական էր, ո'չ էլ իսլամական, որ նրա բոլոր հիմնադիրները հրեաներ էին եղել, որ երիտթուրքերը ֆինանսավորվել էին հրեաների կողմից: Գրեթե նույնն էր պնդել Ա. Թոյներին, համարելով, որ Սալոնիկի հրեաները «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեի անբաժան մասն էին ³:

Գ. Տերտերյանի և վերոնշյալ մյուս հեղինակների տեսակետն էր պաշտպանում ճակ ղեպքերի ականատես Ռաֆայել դը Նոգալեսը: Վերջինս սիոնիստ-մասոն հարաբերություններին անդրադառնալիս՝ նշում էր, որ Թուրքիայում գործող մասոնական մի շարք օթյակներ կան՝ ղեկավարվում էին հրեաների կողմից, կամ էլ հրեաները դրանցում մեծ ազդեցություն ունեին ⁴:

Նոգալեսի «Զորս տարի կիսալուսնի տակ» աշխատության հենց առաջին էջին տեղակայված «Օսմանյան կայսրության Մեծ Արևելք» թուրքական մասոնական ժողովարանի դրոշմը ևս մեկ ապացույց է սիոնիզմի, մասոնականության և վերջապես «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեի փոխգործակցության մասին: Նշված դրոշմի վրա պատկերված են վերջիններիս խորհրդանիշերը: Դրոշմի անմիջապես կենտրոնում տեսնում ենք «G» տառը (երկրաչափութ-

¹Տես Տերտերյան Գ., Սիոնիզմի և պանթուրանիզմի առնչությունները և անոնց սպառնալիքը Հայաստանի լինելիության: Թուրքիան, սիոնիզմը, մասոնները և Հայոց ցեղասպանությունը (Փաստաթղթեր և ուսումնասիրություններ), Ե, 2005, էջ 67:

²Տես նույն տեղում:

³Տես նույն տեղում:

⁴Տես Ногалес де Р., նշվ աշխ., էջ 5:

յուն բառի լատիներենի առաջին տառը), որը մասոնականության խորհրդանիշն է: Դրոշմի վրա պատկերված են նաև հրեական խորհրդանիշեր՝ Դավթի՝ վեցաթև և Սողոմոնի հնգաթև աստղերը, երիտթուրքական խորհրդանիշներից պատկերված է կիսալուսինը և «Միություն և առաջադիմություն» կուսակցության կարգախոսը:

Նոգալեսը տալիս է որոշ բացատրություններ. 1900-ականների սկզբներին Սալոնիկում դեռնմեները ստեղծում են «Մակեդոնիայի վերածնունդը», «Արժանապատվություն» և այլ օթյակները, որոնք հետագայում ընդգրկվել էին «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեի ղեկավար կազմը, որոշել էին նրա մարտավարությունը և կազմակերպել 1908 թ. Աբդուլ Համիդի տապալումը¹:

Փաստորեն, սիոնիզմի և սալոնիկյան կոմիտեի հարաբերությունների հարցն ուսումնասիրելիս հանդիպում ենք հետաքրքիր փաստի: Դա վերջիններիս համագործակցության հարցն է: Վերջին հաշվով այս համագործակցությունն էր, որ հանգեցրեց երիտթուրքական հեղաշրջմանը:

Այսպիսով, երիտթուրքական սալոնիկյան կոմիտեի և սիոնիզմի հարաբերությունների հարցի ուսումնասիրումը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ Սալոնիկի «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեի հիմնադիրներն ու ղեկավար կազմը հրեաներն էին, հատկապես դեռնմեն հրեաները, որոնց զգալի մասը սիոնիստներ էին: Մա չի կարելի համարել սոսկ զուգադիպություն: Եթե անգամ այն զուգադիպություն համարենք, ապա պետք է խոստովանել, որ այս զուգադիպությունը բավականին հետաքրքիր էր Հայ դատի առումով:

Այսպես՝ Օսմանյան կայսրությունում հաստատվելուց հետո կարճ ժամանակում հրեաները համալրում են հայերի և հույների շարքերը՝ կազմելով երկրի բուրժուազիան և դառնալով Օսմանյան կայսրության տնտեսական վերնախավի ներկայացուցիչներ: Այստեղ հայերի ու հրեաների միջև հակասություն է առաջ գալիս. հրեաները հայերին հակառակորդ էին համարում տնտեսական ոլորտում, ինչից էլ օգտվում են գրգռում երիտթուրքերը: Այս հակասությունն աստիճանաբար թշնամության է վերածվում: Դրա վառ ապացույցը քաղաքական սիոնիզմի հիմնադիր Թ. Հերցլի գործունեությունն էր, մասնավորապես նրա կողմից Հրեական հարցը Հայկականի հաշվին լուծելու փորձերը:

Նշենք նաև, որ հրեաներն իշխանությունն իրենց ձեռքը վերցնելու ամենակարճ և ուղիղ ճանապարհը համարում էին տնտեսական ոլորտում թելադրող դիրք ունենալը: Այսպես, այստեղ բախվում

¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 12:

են հայ-հրեական շահերը: Բանն այն է, որ հայերը, «ովքեր Բյուզանդական կայսրության ժամանակներից կազմում էին հնագույն Չայաստանի և ողջ Օսմանյան կայսրության տնտեսական և մշակութային ամբողջ ներուժը»¹, հրեաների՝ Օսմանյան կայսրության տնտեսական վերնախավ հասնելու ճանապարհին լուրջ խոչընդոտ էին հանդիսանում: Այլ կերպ ասած, հայերի ներկայությունն Օսմանյան կայսրությունում արդեն հրեաների համար անցանկալի էր:

Բացի Ֆինանսատնտեսական մրցակցությունից, հրեաները հայերի մեջ տեսնում էին նաև իրենց քաղաքական մրցակիցներին: Այլ կերպ ասած, հրեաները Չայկական հարցը Յրեականին մրցակից էին համարում, քանի որ այս հարցերն ունենալով որոշակի նմանություններ (արտաքուստ), երկուսն էլ պահանջում էին տարածքային լուծումներ և այն ակնկալում Օսմանյան կայսրությունից: Յրեաները վտանգավոր էին համարում միանման երկու հարցի առկայությունը, հատկապես Թ. Յերցլի և Է. Կարասուի՝ սուլթանի հետ ունեցած հանդիպումներից ու դրանց արդյունքում սուլթանի տրամադրությունը պարզելուց հետո հստակ գիտակցում էին, որ բացառվում էր այն տարբերակը, որ Օսմանյան կայսրությունը կլուծի երկու հարցն էլ, իսկ մեկի դեպքում լուծման հավանականությունը մեծանում էր, հետևաբար հրեաներին ձեռնտու էր Չայկական հարցի հեռացումն ասպարեզից:

Յ. Չակոբյանը, նշելով, որ հրեաներն ու հայերը երբեք չեն համագործակցել իրենց նույնաման հարցերի լուծման գործում, գրում է. «Յրեա գործիչները ցանկացել են, որ մարդկությունը զբաղվի միայն հրեական դատով, հավանաբար, համոզված լինելով, որ երկրորդ նմանօրինակ խնդրի արծարծումը միջազգային ատյաններում չխանգարեր իրենց հարցի լուծմանը, մանավանդ, թե՛ մեկ և թե՛ մյուս դեպքում լուծումը կապված էր Օսմանյան կայսրության քայքայման և մասնատման հետ, այսինքն՝ հանգում էր մեծ տերությունների երկրաքաղաքական շահերի բախմանը Արևելյան հարցում»²: Դրանով հանդերձ՝ Յ. Չակոբյանը չի ժխտում նաև հայ և հրեա բուրժուազիայի տնտեսական մրցակցության առկայության գործոնը: Եվ վերջապես հենց սալոնիկյան կոմիտեի վերջնական որոշումով «լուծվեց» Չայկական հարցը: Այս դեպքում խոսքը Չայոց ցեղասպանության մասին է:

¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 5:

² Չակոբյան Յ., Տարագիր հայության հայրենիք վերադառնալու պահանջի պատմական և իրավական հիմքերը, Ե, 2002, էջ 111:

**МЕРИ ОГАННИСЯН
ЕГУ**

**К ВОПРОСУ О СВЯЗИ МЕЖДУ САЛОНИКСКИМ КОМИТЕТОМ
«ЕДИНЕНИЯ И ПРОГРЕСС» И СИОНИЗМОМ**

РЕЗЮМЕ

В статье предпринята попытка по возможности доказать наличие связей между «Салоникским комитетом «Единения и прогресса» и сионизмом, рассмотреть отношения младотурок-масонов и евреев-масонов, особенно по части Салоникского комитета. Также была рассмотрена связь салоницких евреев с комитетом «Единения и прогресса», в частности деятельность Э.Э.Карасу. Заметно влияние связи «Единения и прогресс» сионизм на армян и Армянский вопрос.